

**Gminny Program
Opieki nad Zabytkami
na lata 2013-2016**

**Gminy
Mochowo**

SPIS TREŚCI

1	WSTĘP	3
2	PODSTAWA PRAWNA.....	4
3	UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE (Z UWZGLĘDNIENIEM ZAPISÓW USTAWY O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI Z DNIA 23 LIPCA 2003 R.).....	6
4	UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	14
5	UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	31
6	OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT).....	58
7	ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	60
8	INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MOCHOWO.....	65
9	ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	66
10	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	67

1 WSTĘP

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003, Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) nakłada na gminy obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Mówi o tym artykuł 87 ustawy. Głównym beneficjentem realizacji programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców.

Przyjęty przez Radę Gminy w formie uchwały, gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Będzie służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Program opieki nad zabytkami ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Gminny program opieki nad zabytkami, m.in. poprzez działania edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Z realizacji programu wójt co dwa lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

2 PODSTAWA PRAWNA

Podstawą prawną sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami gminy Mochowo są przepisy wynikające z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). Ustawa ta wprowadziła obowiązek sporządzania przez gminy gminnych programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 87 wymienionej ustawy, prezydent, burmistrz lub wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Gminny program opieki nad zabytkami jest uchwalany przez Radę Gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określiła główne cele gminnych programów opieki nad zabytkami, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem uzupełniającym w systemie planowania. Wyznacza cele i określa instrumentarium służące do ich osiągnięcia.

3 UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE (Z UWZGLĘDNIENIEM ZAPISÓW USTAWY O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI Z DNIA 23 LIPCA 2003 R.)

3.1 Obowiązek sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami

Obowiązek sporządzania gminnych Programów opieki nad zabytkami określa zapis art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.).

W myśl art. 87 tej ustawy:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:
 - 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
 - 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
 - 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
 - 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
 - 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
 - 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
 - 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3.2 Definicje

Z uwagi na konieczność precyzyjnego odnoszenia się w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami do zapisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), przyjęto za ustawą następujące definicje:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych

zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

3.3 Sposoby opieki nad zabytkami w świetle przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Według zapisów art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;

- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W myśl art. 6 ustawy o ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984),
- instrumentami muzycznymi,

- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - cmentarzyskami,
 - kurhanami,
 - relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Art. 6 ustawy mówi również, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

W ustawie znajdują się zapisy precyzujące formy ochrony zabytków. Art. 7 ustawy stanowi, iż formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

3.4 Opieka nad zabytkami jako zadanie własne gminy

Obowiązki jednostek samorządowych określają zarówno przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), jak również ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 1990 r., Nr 16 poz. 95 1568 z późn. zm.).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa obowiązki oraz kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Obowiązki są określone m.in. w art. 22, pkt. 4 narzucającym obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków, art.87 regulującym sporządzenie na okres czteroletni gminnych programów opieki nad zabytkami, oraz w art.18 i 19 nakazujących uwzględnianie zapisów tych programów przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania.

Ponadto w nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r., do art. 19 dodano ust.1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Są to zabytki wpisane do rejestru wraz z ich otoczeniem oraz zabytki nieruchome, znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków.

Dodatkowo w artykułach 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71 i 72 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawarte są szczegółowe określenia obowiązków samorządu dla objętych ochroną zabytków, które są własnością gminy lub są w jej posiadaniu.

Dodatkowo art. 81 i 82 regulują możliwość udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Na podstawie art. 96 istnieje także możliwość, iż wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom i powiatom, a także związkom gmin i powiatów, położonym na terenie województwa.

W Ustawie o samorządzie gminnym, w rozdziale 2, określone są zadania odnoszące się wprost lub pośrednio do ochrony zabytków. Art. 6. 1. mówi, iż do zakresu działania gminy należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, niezastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów, co za tym idzie

również opieka nad zabytkami. Art. 7. 1. doprecyzowuje, że zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy, co może się przekładać na działania związane z opieką nad zabytkami w kontekście: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, kultury, w tym bibliotek gminnych i innych placówek upowszechniania kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy i współpracy z organizacjami pozarządowymi.

4 UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Mochowo, jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach:

- **Tezy do Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.**

W Tezach do Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajduje się szereg zapisów mających istotny wpływ na niniejszy dokument. Należą do nich zapisy określające cele Programu i zasady ochrony konserwatorskiej.

We wstępie do Tez określono główne cele programu, którymi jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. Celem jest także stworzenie wykładni porządkującej sferę ochrony poprzez

wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

- 1) Zasady primum non nocere (po pierwsze nie szkodzić);
- 2) Zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- 3) Zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
- 4) Zasady, zgodnie, z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
- 5) Zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
- 6) Zasady odwracalności metod i materiałów,
- 7) Zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą zarówno konserwatorów – pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów - restauratorów dzieł sztuki,

konserwatorów architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych – codziennych konserwatorów zabytkowych świątyń.

W rozdziale 2 „Uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami”, zagadnienia zostały opisane w sposób określający po pierwsze cel, a następnie kierunki działania. Dotyczy to w szczególności stanu zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych, stanu zabytków techniki, pomników historii, obiektów z Listy Dziedzictwa Światowego UNESCO, (dla tych tematów wspólnym jest utworzenie krajowej ewidencji w systemie cyfrowym oraz monitoring stanu i sposobów wykorzystania), stanu służb konserwatorskich, stanu opieki nad zabytkami i wreszcie stanu uregulowań prawnych.

Rozdział 3 „Działania o charakterze systemowym” mówi o powiązaniu ochrony zabytków z polityką ekologiczną, dotyczącą ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa oraz o wypracowaniu strategii ochrony dziedzictwa i wprowadzeniu jej do polityk sektorowych.

W rozdziale 4 „System finansowania” omówione są aspekty stworzenia sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.

W kolejnym, rozdziale 5 „Dokumentowanie, monitorowanie i standaryzacja metod działania” omówione jest dokumentowanie poprzez tworzenie systemu i stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach oraz stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji; wypracowanie spójnego systemu dokumentowania badań, stanu zachowania oraz określania i certyfikacji wartości zabytkowych, wspólnego dla wszystkich typów zabytków; monitorowanie - poprzez gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwie użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa oraz ujednoczenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych.

Rozdział 6 „Kształcenie i edukacja”, porusza fundamentalne zagadnienie stałej pracy nad wzrostem świadomości, dotyczącym wartości dziedzictwa

kulturowego i jego ochrony w życiu i prawidłowym funkcjonowaniu społeczeństwa.

W rozdziale 7 „Współpraca międzynarodowa” opisane są zagadnienia mające na celu wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocja polskich osiągnięć w tej dziedzinie.

- **Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004–2013.**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Mochowo, jest zbieżny z głównymi zadaniami Programu Operacyjnego nr 9 „Dziedzictwo kulturowe”, do których należy intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych, poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego), kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne, zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowej i konfliktu zbrojnego. Główne założenia Strategii dokumentu, wytyczające kierunki przy tworzeniu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami to m.in. działania zmierzające do aktywnego zarządzania zasobami materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez poprawę stanu zabytków, zwiększenie ich dostępności dla turystów, inwestorów, mieszkańców, min. poprzez adaptacje, zwiększenie atrakcyjności regionów poprzez wykorzystanie przez nie wartości wynikających z lokalnego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz edukacja i wdrażanie metod nowoczesnego administrowania związane z ochroną i zachowaniem zabytków.

Beneficjentami Programu mogą być m.in. samorządowe instytucje kultury i jednostki samorządu terytorialnego. Zadania Programu będą realizowane poprzez:

- Priorytet 1. Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych, realizowany bez udziału środków europejskich, dotyczący bezpośrednio:
 - rewitalizacji historycznych obszarów miejskich;
 - ochrony i zachowania krajobrazu kulturowego wsi;
 - rewitalizacji, rewaloryzacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele inne niż kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych, parków i ogrodów;
 - rewaloryzacji i konserwacji zabytków budownictwa drewnianego;
 - rewaloryzacji zabytkowych cmentarzy oraz renowacji, ochronie i zachowaniu miejsc pamięci i martyrologii w kraju i za granicą;
 - prowadzenia badań archeologicznych i zabezpieczenia zabytków archeologicznych;
 - konserwacji zabytków ruchomych (niewchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów w kraju i zagranicą;
 - dokumentowania zabytków (w tym badania naukowe i inwentaryzacja) w kraju i za granicą;
 - zabezpieczenia przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych;
 - ochrony zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.
- Priorytet 2. Rozwój i konserwacja kolekcji muzealnych, realizowany bez udziału środków europejskich, dotyczący bezpośrednio:
 - zakupu dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych;
 - zakupu starodruków i archiwaliów;
 - konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych w kraju i za granicą;

- wspierania muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych;
 - dofinansowania wykonania kopii starodruków i inkunabułów.
- **Narodowy program kultury Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004–2013 i Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Kultury i Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego.**

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” wynika z Narodowego Planu Rozwoju (uchwalonego Ustawą z dn.20.04.2004r. Dz. U. z 2004 r. nr 116, poz. 1206). Służy on do wdrażania Narodowej Strategii rozwoju Kultury w sferze dotyczącej opieki nad zabytkami. Jako uzupełnienie tych dokumentów, funkcjonuje również Sektorowy Program Operacyjny „Rozwój kultury i zachowanie dziedzictwa kulturowego” przyjęty przez rząd we wrześniu 2005 r.

Za cel strategiczny programu operacyjnego przyjęto tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności i znaczenia kultury, jako czynnika rozwoju społeczno-ekonomicznego. Cel ten będzie realizowany między innymi poprzez realizację priorytetów w zakresie ochrony i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym, budowę i rozbudowę infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym, rozwój infrastruktury kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym oraz renowację i konserwację zabytków ruchomych.

W kontekście Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Mochowo najbardziej istotne jest ostatnie z wymienionych działań. Działanie ukierunkowane jest na projekty z zakresu ochrony ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu międzynarodowym, ogólnokrajowym i ponadregionalnym. Celem realizacji działania jest zachowanie dla przyszłych pokoleń ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego poprzez renowację, konserwację, a także zabezpieczenie przed zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem poza granice kraju. W ramach działania do realizacji przewiduje się projekty infrastrukturalne o wartości powyżej 100 tys. euro. Wśród kwalifikujących się projektów są między innymi konserwacja i digitalizacja muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych; konserwacja innych zabytków ruchomych (niewchodzących w skład

zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów; wspieranie rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych; zabezpieczenie przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych; tworzenie kompleksowych systemów informacji zabezpieczeń przed nielegalnym wywozem dzieł sztuki przez granice oraz zabezpieczenie zabytków ruchomych przed kradzieżą i zniszczeniem.

Beneficjentami Programu mogą być między innymi jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia, organizacje pozarządowe działające na zasadzie non-profit, kościoły i związki wyznaniowe oraz archiwa.

4.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Mochowo wykazuje zgodność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim jak i powiatowym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

- **Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2020 (po aktualizacji w marcu 2006 r.).**

Kwestia opieki nad zabytkami jest traktowana w Strategii w szerszym kontekście tworzenia więzi lokalnych społeczności z zamieszkiwanym przez nią obszarem oraz tworzenia i pielęgnowania tradycji regionalnych, tzw. „małych ojczyzn”, na którą w polityce regionalnej Unii Europejskiej kładzie się bardzo duży nacisk. W dokumencie zdiagnozowano najważniejsze problemy w dziedzinie kultury i dziedzictwa kulturowego występujące na Mazowszu, są to:

- spadek liczby instytucji kultury pociągający za sobą zmniejszenie oferty kulturalnej regionu;
- likwidacja znacznej liczby bibliotek w województwie;
- fakt znajdowania się licznie występujących w regionie zabytków w bardzo często w złym stanie technicznym oraz postępująca eliminacja zabudowy drewnianej z krajobrazu kulturowego Mazowsza;

- brak promocji i niski poziom wiedzy dotyczącej regionu oraz niewystarczającej identyfikacji mieszkańców z Mazowszem.

W związku z tym nacisk został położony głównie na promocje wizerunku województwa, której celem jest budowanie pozytywnych skojarzeń związanych z jego wizerunkiem i propagowanie produktów charakterystycznych dla regionu. Kreowanie i promocja produktu regionalnego nie tylko przyczyni się do budowania i wzmocnienia tożsamości i atrakcyjności regionu, ale także stanowić będzie ważny element jego promocji w wymiarze krajowym i europejskim. Województwo mazowieckie ze względu na swoje walory kulturowe, turystyczne i przyrodnicze ma ogromne możliwości promowania lokalnych, niepowtarzalnych produktów ściśle związanych ze środowiskiem geograficznym, kulturą oraz gospodarką regionu.

Przedstawione działania, w kontekście opieki nad zabytkami, będą w przeważającej mierze polegały na:

- Kształtowaniu tożsamości regionu oraz kreowaniu i promocji jego produktu, realizowanemu między innymi poprzez:
 - ochronę i promocję, którymi powinny zostać objęte zespoły urbanistyczne i dziedzictwo drewniane (w tym miejscowości o charakterystycznej unikalnej drewnianej zabudowie letniskowej położonej wzdłuż tzw. linii otwockiej), cenne krajobrazy kulturowe wsi i małych miast;
 - promocję unikalnych zabytków architektury, miejsc pamięci narodowej oraz zamieszkania i pobytu wielkich twórców identyfikujących się z regionem;
 - kreowanie regionalnych ośrodków tożsamości kulturowej.
- Promocji i zwiększaniu atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej regionu w oparciu o walory środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego realizowanej między innymi dzięki:
 - wzmocnieniu dotychczasowych kierunków działań samorządu, propagujących zasoby dziedzictwa kulturowego oraz rozwój kultury w regionie;

- rewitalizacji zespołów zabytkowych i wykorzystanie ich do rozwoju funkcji turystycznych;
 - wsparciu tworzenia lokalnych parków kulturowo-historycznych wokół istniejących zabytków architektury umożliwiających rozwój funkcji turystycznych.
- **Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007–2013.**

W ramach RPO WM wspierane będą działania z zakresu ochrony i odnowy obiektów i zespołów zabytkowych lub historycznych służące poszerzeniu oferty turystycznej lub kulturalnej, w tym dotyczące renowacji, zabezpieczeniu przed zniszczeniem i kradzieżą adaptacji do nowych funkcji turystycznych lub kulturowych m.in. zespołów pałacowo-parkowych, zespołów fortyfikacyjnych, budowli i zespołów obronnych, obiektów sakralnych parków zabytkowych oraz obiektów przemysłowych.

Działania te będą realizowane w ramach Priorytetu VI. Wykorzystanie walorów naturalnych i kulturowych dla rozwoju turystyki i rekreacji. Działanie 6.1. Kultura. W szczególności w grę wchodzi:

- rewitalizacja, konserwacja, renowacja, rewaloryzacja, modernizacja, adaptacja historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym:
 - obiektów sakralnych,
 - zespołów fortyfikacyjnych,
 - budowli i zespołów obronnych,
 - parków zabytkowych,
 - obiektów przemysłowych;
- konserwacja zabytków ruchomych udostępnianych publicznie;
- zabezpieczenie zabytków przed zniszczeniem lub kradzieżą;
- digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego pod warunkiem powszechnego udostępnienia.

Beneficjentami mogącymi skorzystać ze wsparcia w tym działaniu są m.in.:

- Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,

- Jednostki organizacyjne jst posiadające osobowość prawną,
- Instytucje kultury,
- Organizacje pozarządowe,
- Kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,
- Jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną,
- Podmioty działające w oparciu o zapisy Ustawy o partnerstwie publiczno–prywatnym.

Maksymalne wsparcie wynosi 85 % lub też wynika z właściwego rozporządzenia Ministra Rozwoju Regionalnego (w przypadku wystąpienia pomocy publicznej). Maksymalna wartość projektów w zakresie utrzymania i ochrony dziedzictwa kulturowego o znaczeniu regionalnym i lokalnym wynosi do 20 mln zł. Dla niektórych typów projektów maksymalna wartość projektu wynosi 4 mln zł, tj. dla projektów dotyczących:

- konserwacji zabytków ruchomych,
- rozwoju zasobów cyfrowych w dziedzinie zasobów bibliotecznych, archiwalnych, filmowych oraz zasobów wirtualnych muzeów, galerii, fonotek, filmotek, cyfrowych bibliotek itp.,
- zabezpieczenia zabytków przed kradzieżą i zniszczeniem oraz projektów realizowanych przez instytucje kultury państwowe i współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i dziedzictwa narodowego, archiwa państwowe.

Kwestie opieki nad zabytkami, w szerszym kontekście, pojawiają się także w Priorytecie V. Wzmacnianie roli miast w rozwoju regionu. Działanie 5.2. Rewitalizacja miast. Wsparcie jest udzielane w ramach określonych przez uchwalony przez gminę lokalny program rewitalizacji, przy czym przedsięwzięcia planowane do realizacji powinny mieć charakter kompleksowy umożliwiający w dalszej perspektywie ożywienie społeczno-gospodarcze terenu. W ramach lokalnych programów rewitalizacji możliwe jest realizowanie działań w zakresie opieki nad zabytkami polegających na renowacji budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym, m.in. zlokalizowanych

w strefie ochrony konserwatorskiej, w tym prace konserwatorskie, odnowienie fasad i dachów budynków wraz z zagospodarowaniem przyległego terenu.

- **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego z dnia 7.06.2004 r.**

Plan został uchwalony przez Sejmik Województwa Mazowieckiego Uchwałą nr 65/2004 (Dz. Urz. Woj. Maz. nr 217z 28.08.2004r., poz.5811). W zakresie opieki nad zabytkami skupia się on na następujących zagadnieniach:

- Kształtowaniu tożsamości kulturowej Mazowsza poprzez pielęgnowanie i rozwój lokalnych, materialnych i niematerialnych dóbr kultury;
- Potrzebie podnoszenia stanu świadomości społecznej w zakresie dziedzictwa historycznego, wspólnoty dziejów, tradycji;
- Zobowiązaniu do ochrony i utrzymania zabytków, przy uwzględnieniu potrzeb współczesnego społeczeństwa (zgodnie z Konwencją w sprawie Ochrony zabytków Architektonicznych w Europie. Podpisaną w Cordobie w 1995 r.), co realizowane będzie dzięki:
 - ochronie architektury drewnianej,
 - ochronie zespołów architektoniczno–parkowych, jako obrazu historycznej struktury społecznej,
 - uświadomieniu, iż współczesny zakres ochrony zabytków odbywa się w skali ponadjednostkowej, zawierającej budowle, dzieła, założenia i zespoły stanowiące przedmiot ochrony,
 - zróżnicowaniu potrzeb ochrony, z punktu widzenia przyrodniczego, kulturowo – zabytkowego, historycznego, turystyczno–wypoczynkowego, etc..
- **Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015 z dnia 28.02.2011r. ze zmianami wynikającymi z Zarządzenia Nr 98/11 z dnia 22.06.2011 r.**

W ramach prac nad Wojewódzkim Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015 sformułowano cel strategiczny „Zachowanie regionalnej przestrzeni kulturowej i kultywowanie tradycji jako podstawa budowania tożsamości kulturowej regionu i kształtowania postaw społecznych w sferze opieki nad zabytkami oraz wykorzystania dziedzictwa dla rozwoju regionu”. Na cel ten

składają się cele operacyjne obejmujące szereg działań bezpośrednio dotyczących opieki nad zabytkami na poziomie gminy:

- **Cel I. Ochrona i zachowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa regionu.**
 - Działanie 1. Ochrona i zachowanie wartości dziedzictwa materialnego.
 - rewaloryzacja i rewitalizacja zdegradowanych obiektów i obszarów historycznych;
 - zapobieganie niszczeniu cennych obiektów, w tym zabezpieczenia przed pożarem, zalaniem, kradzieżą itp.;
 - ochrona i zachowanie obiektów zagrożonych (szczególnych): architektury drewnianej, dworskiej, przemysłowej, obiektów budownictwa obronnego;
 - wypracowanie wspólnie z samorządami lokalnymi programów ochrony zabudowy drewnianej (wiejskiej, małomiasteczkowej i uzdrowiskowej);
 - tworzenie płaszczyzny współpracy różnych podmiotów na rzecz usuwania zagrożeń systemowych i konfliktów w sferze opieki nad zabytkami;
 - stworzenie we współpracy z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków bazy dotyczącej zagrożonych zabytków.
 - Działanie 2. Ochrona zabytków ruchomych.
 - Działanie 3. Ochrona zabytków archeologicznych.
 - identyfikacja zabytków archeologicznych;
 - wykonywanie zaleceń konserwatorskich podczas procesów inwestycyjnych;
 - ochrona i zachowanie zagrożonych (szczególnych) zabytków archeologicznych, cmentarzysk oraz posiadających własną formę krajobrazową.

- Działanie 4. Ochrona, dokumentacja i popularyzacja zasobów o szczególnej wartości decydujących o specyfice regionu (najcenniejszych i charakterystycznych).
 - wspieranie i inicjowanie prac badawczych i dokumentacyjnych najcenniejszych obiektów zabytkowych regionu;
 - promocja najcenniejszych i charakterystycznych dla regionu obiektów i obszarów zabytkowych;
 - propagowanie i wspieranie działań służących szybkiej aktualizacji i uzupełnienia wojewódzkiej i gminnych ewidencji zabytków.
- Działanie 5. Ochrona i kreowanie krajobrazów kulturowych zachowujących tożsamość kulturową i walory krajobrazowe, w tym komponowanych ciągów zieleni.
- Działanie 6. Kształtowanie i ochrona przestrzeni historycznych miast i wsi.
 - kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca;
 - rewaloryzacja zabytkowej zabudowy na obszarach historycznych;
 - ochrona panoram zabytkowych miast i wsi;
 - zachowanie osi widokowych i zapewnienie właściwej ekspozycji zabytków;
 - ochrona i rewaloryzacja małej architektury i zespołów zieleni (komunalnej);
 - dostosowanie nowej zabudowy do warunków krajobrazowych, lokalnych tradycji budowlanych i gabarytów zabudowy historycznej.
- Działanie 7. Rewitalizacja historycznych ośrodków życia kulturalnego

- Działanie 8. Pielęgnowanie tradycji i lokalnego folkloru w powiązaniu z zasobami dziedzictwa materialnego
- Działanie 9. Popularyzacja i zwiększanie dostępności do zasobów dziedzictwa
 - digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego;
 - promocja projektów zajmujących się digitalizacją i archiwizowaniem dokumentów i fotografii znajdujących się w rękach prywatnych;
 - wspieranie rozwoju nowych form udostępniania zbiorów muzealnych;
 - zwiększanie dostępności do zabytków poprzez warunkowanie dotacji do prac w obiektach, zabytkowych od publicznego udostępniania tych obiektów;
- **Cel II. Kształtowanie tożsamości regionalnej.**
 - Działanie 1. Utrwalanie i kształtowanie świadomości mieszkańców o historii i zasobach dziedzictwa kulturowego, w tym regionalnego i lokalnego oraz budowanie i pielęgnowanie wrażliwości na bogactwo przestrzeni kulturowej
 - tworzenie i rozwój ekspozycji regionalnych w instytucjach kultury;
 - Działanie 2. Kształtowanie regionalnej dumy w oparciu o zabytki architektury i budownictwa, krajobraz kulturowy, wydarzenia historyczne oraz działalność wybitnych osób.
 - organizacja konkursów dotyczących dziedzictwa i tradycji w celu rozwijania zainteresowań historią i dziedzictwem regionu;
 - kreowanie wyobrażeń na temat tożsamości historycznej i kulturowej Mazowsza, z uwzględnieniem specyfiki lokalnej;

- Działanie 3. Kreowanie ośrodków budowania tożsamości kulturowej regionu (w ramach pasm turystyczno-kulturowych oraz wskazanych w PZPWM).
- Działanie 4. Promocja walorów kulturowych regionu.
- **Cel III. Wzrost społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego regionu.**
 - Działanie 1. Stymulowanie działań służących ochronie obiektów zabytkowych i promowanie najlepszych przykładów takich działań.
 - premiowanie działań służących odzyskaniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem;
 - organizowanie konkursów dla właścicieli obiektów zabytkowych, promujących właściwą opiekę nad obiektem oraz jego udostępnienie.
 - Działanie 2. Edukacja społeczeństwa w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami.
 - szkolenia dla radnych, urzędników, właścicieli i użytkowników zabytków, organizacji pozarządowych, w zakresie opieki nad zabytkami, m.in. przez Departament Kultury, Promocji i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego;
 - upowszechnianie wiedzy o prawach i obowiązkach właścicieli zabytków, organizacja szkoleń dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.
 - Działanie 3. Stymulowanie i intensyfikacja współpracy pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym i pozarządowym w działaniach na rzecz edukacji, promocji, podniesienia świadomości o zasobach i potrzebie zachowania dziedzictwa regionu.

- **Cel IV. Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego regionu oraz kreowanie pasm turystyczno-kulturowych.**
 - Działanie 1. Wspieranie podmiotów posiadających w swoich zasobach znaczną liczbę zabytków w działaniach służących efektywnemu zarządzaniu obiektami zabytkowymi.
 - Działanie 2. Stymulowanie wykorzystania dziedzictwa kulturowego w obszarze przemysłów kultury i czasu wolnego.
 - Działanie 3. Kształtowanie pasm turystyczno-kulturowych
 - Działanie 4. Kreowanie produktów turystyki kulturowej w oparciu o tradycje historyczne
 - Działanie 5. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego i regionalnego poprzez organizację wydarzeń kulturalno-historycznych w miejscach zabytkowych
 - Działanie 6. Adaptacja obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych
 - Działanie 7. Propagowanie korzyści płynących z wykorzystania dziedzictwa i krajobrazu kulturowego dla rozwoju regionalnego i lokalnego
 - tworzenie finansowych i pozafinansowych mechanizmów współpracy różnych podmiotów działających w sferze ochrony i promocji dziedzictwa regionu;
 - włączenie organizacji pozarządowych w działania samorządu województwa służące opiece nad zabytkami.
- **Strategia Rozwoju Powiatu Płockiego do 2015 roku (Uchwała Nr 200/XXI/2001 Rady Powiatu z dnia 26 czerwca 2001 r.)**

Dokument zwraca uwagę na walory turystyczne zabytków nieruchomych położonych na terenie powiatu, w tym około setki parków krajobrazowych. Obiekty zabytkowe wymieniane są także jako jedna z istotnych szans w dokonanej analizie SWOT.

Strategia Rozwoju Powiatu Płockiego do 2015 roku ponadto formułuje następujące cele operacyjne w ramach celu strategicznego C: „Poprawa stanu

środowiska przyrodniczego i ochrona jego zasobów zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego”:

- **Cel C.2. Ochrona różnorodności siedliskowej i gatunkowej**

Oczekiwanym efektem tego celu operacyjnego jest zachowanie zabytkowych parków, starodrzewia, drzew pomnikowych. Działania wymagane do jego realizacji to przeprowadzenie inwentaryzacji przyrodniczej w gminach oraz ochrona przed zainwestowaniem terenów o wysokich walorach przyrodniczo – krajobrazowych, doskonalenie systemu ochrony obszarów cennych przyrodniczo.

- **Cel C.3. Działania na rzecz ochrony walorów krajobrazu rolniczego, przyrodniczego i kulturowego**

Oczekiwanym efektem jest zachowanie naturalnego krajobrazu rolniczego, przyrodniczego, powstrzymanie degradacji cennych obiektów kulturowych oraz osiągnięcie postępu w społecznej wrażliwości na zagadnienia kształtowania krajobrazu. Działania wymagane do jego realizacji to ochrona przed zniszczeniem krajobrazu rolniczego i przyrodniczego oraz szukanie inwestorów (użytkowników) dla objęcia ochroną podworskich parków zabytkowych, dworców.

Wyżej wymienione cele są docelowo mają być osiągnięte w ramach współpracy jednostek samorządu terytorialnego z wojewódzkimi służbami konserwatorskimi.

- **Program ochrony środowiska w powiecie plockim na lata 2011-2015 z perspektywą do roku 2018 (Uchwała nr 312/XXXVIII/2010 Rady Powiatu w Płocku z dnia 22 września 2010 r.)**

Kwestię roli obiektów zabytkowych na terenie powiatu porusza szósty priorytet strategiczny:

- **Priorytet VI. Wykorzystanie walorów naturalnych i kulturowych dla rozwoju turystyki i rekreacji.**

Celem głównym priorytetu jest wzrost znaczenia turystyki jako czynnika stymulującego rozwój społeczno-gospodarczy regionu, zaś celami szczegółowymi: promocja i zwiększanie atrakcyjności turystycznej regionu oraz poprawa oferty kulturalnej i wzrost dostępności do kultury.

Przedsięwzięcia realizowane w ramach priorytetu mają na celu wykorzystanie walorów naturalnych i kulturowych dla wzrostu atrakcyjności regionu poprzez stymulację rozwoju turystyki i kultury w miastach i na obszarach wiejskich, a co za tym idzie – w jego ramach wspierane są działania m.in. zapewniające ochronę i odnowę obiektów oraz zespołów zabytkowych lub historycznych. Priorytet podkreśla możliwość udzielania wsparcia finansowego przedsięwzięć zapewniających lepsze wykorzystanie wymienionych.

Program ochrony środowiska, podobnie jak strategia rozwoju powiatu, podkreśla również ogromną wartość przyrodniczą starodrzewia we wszystkich zabytkowych założeniach parkowych znajdujących się w powiecie Płockim.

5 UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Mochowo wykazuje zgodność z celami wszystkich gminnych dokumentów strategicznych:

- **Strategia rozwoju gminy Mochowo do 2015 r. (Uchwała Nr 102/XIV/08 Rady Gminy w Mochowie z dnia 31 marca 2008 r.)**

Dokument podkreśla znaczący potencjał dziedzictwa kulturowego miejscowości leżących na obszarze gminy, do którego zalicza się głównie zabytki oraz tradycje ludowe. Cechą charakterystyczną tegoż potencjału jest specyficzne rozmieszczenie miejscowości położonych na jej terenie, które z jednej strony posiadają typowo mazowiecki charakter, z drugiej leżą na pograniczu trzech historycznych ziem: płockiej, sierpeckiej i dobrzyńskiej, zaś z trzeciej – z racji bogatej przeszłości tych terenów - w okresie pomiędzy zaborami, a odzyskaniem przez Polskę niepodległości, znajdowały się pod panowaniem pruskim i ruskim, co także miało wpływ na życie społeczne na tych terenach. Działania mające na celu rozwijanie potencjału dziedzictwa kulturowego na terenie gminy realizowane są przez szkoły (zajęcia pozalekcyjne, organizacja festiwali, przeglądów, konkursów), biblioteki, ochotnicze straże pożarne (konkursy, orkiestra dęta) oraz parafie (udostępnianie zabytków sakralnych będących ich własnością). Dofinansowanie do organizacji tych działań zapewnia samorząd gminy, a część środków pochodzi z funduszy będących w gestii Gminnej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.

Problemem stojącym na przeszkodzie do pełnego wykorzystania drzemiącego w gminie potencjału kulturowego jest zbyt mały nakład środków na odpowiednią jego promocję. Zasób zabytków nieruchomych na terenie gminy obfituje w wartościowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej.

Rozwiązaniem wymienionego wyżej problemu jest położenie większego nacisku na rozwój turystyki i rekreacji obejmujący rozbudowę infrastruktury

turystycznej, sportowej i rekreacyjnej, organizowania imprez lokalnych i ponadlokalnych oraz promocję gminy. Oferta turystyczna może zostać wzbogacona poprzez lepsze wykorzystanie szlaku wodnego rzeki Skrwy, szlaku turystycznego im. Bolesława Krzywoustego oraz obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy. Innymi słowy, gmina wymaga podejścia systemowego do wielokierunkowej promocji.

- **Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Mochowo. Kierunki i polityka przestrzenna. (Uchwała Nr 133/XXIII/08 Rady Gminy Mochowo z dnia 30 grudnia 2008 r.)**

Studium przedstawia wytyczne dotyczące polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- W odniesieniu do historii terenu proponuje się popularyzację historii gminy w miejscowych szkołach;
- W odniesieniu do zabytków architektury należy wprowadzić ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków przez ich zachowanie i konserwację. Wszelkie prace przy obiektach i na terenach wpisanych do rejestru zabytków oraz w ich bezpośrednim otoczeniu mogą być prowadzone tylko po uzyskaniu pozwolenia odpowiedniego urzędu ochrony zabytków. Bez zgłoszenia i uzyskania zezwolenia właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków nie wolno zabytków przerabiać, odnawiać, rekonstruować, zabudowywać, odbudowywać, zdobić, uzupełniać, rozkopywać ani dokonywać żadnych innych zmian. Wszelkie zmiany dotyczące obiektu i jego otoczenia mogą być wykonywane po uzyskaniu pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- W odniesieniu do stanowisk archeologicznych postuluje się wyłączenie stanowisk archeologicznych: w szczególności grodziska wpisanego do rejestru zabytków oraz przewidzianych do wpisania do rejestru zabytków, z zabudowy, ograniczenie na terenie stanowiska archeologicznych wszelkich działań mogących przyczynić się do ich niszczenia (m.in. głęboka orka, kopanie dołów i rowów, eksploatacja złóż mineralnych) oraz ochronę stanowisk archeologicznych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego za pomocą

archeologicznych stref ochrony konserwatorskiej. Wszelka działalność inwestycyjna musi być poprzedzona badaniami archeologicznymi, prowadzonymi za zezwoleniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W zasięgu pozostałych stanowisk archeologicznych wszelkie działania realizacyjne, w szczególności związane z robotami ziemnymi, muszą być zgłaszane właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków, realizacja inwestycji na stanowiskach archeologicznych wymagać będzie uzyskania uzgodnienia od wojewódzkiego konserwatora zabytków oraz przeprowadzenia, za jego pozwoleniem, badań archeologicznych i wykonania ich dokumentacji na koszt osoby fizycznej lub jednostki prawnej zamierzającej finansować roboty budowlane. Prace ziemne związane z budową infrastruktury technicznej podziemnej muszą być prowadzone pod nadzorem archeologicznym, prowadzonym z zezwoleniem WKZ; wymienione powyżej prace inwestycyjne podlegają uzgodnieniu z WKZ zgodnie z regulującymi to przepisami. W przypadku odkrycia przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym należy go zabezpieczyć i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie powiadomić WKZ;

- W odniesieniu do terenów nieczynnych cmentarzy studium podkreśla fakt, że cmentarze czynne, nieczynne i zlikwidowane są chronione jako obiekty o wybitnej wartości zabytkowej i walorach krajobrazowych, jako miejsca pamięci i pomniki historii, a co za tym idzie - wszelkie prace modernizacyjne - budowa, rozbudowa ogrodzeń- cmentarzy czynnych i projekty alejek na obszarze czynnych cmentarzy podlegają uzgodnieniu z WKZ. Należy wprowadzić uczytelnienie cmentarzy w krajobrazie poprzez odpowiednie oznakowanie obszarów oraz podjęcie prac porządkowych na nieczynnych cmentarzach - oczyszczenia nagrobków, usuwania samosiewów;
- W odniesieniu do założeń parkowych podkreśla się, że podlegają one ochronie jako obiekty o wartości kulturowej, przyrodniczej, ekologicznej oraz dużych walorach krajobrazowych. Tym samym ochroną objęte są wszystkie elementy struktury przestrzennej, tj. kompozycja,

drzewostan, układ drożny, wody, historyczne zabudowania i mała architektura (ogrodzenia, schody i inne), a na ich terenie obowiązuje zakaz parcelacji. Rewaloryzacja parków może być wykonywana w oparciu o specjalistyczną dokumentację projektową, akceptowaną przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- W odniesieniu do krajobrazu kulturowego postuluje się utrwalenie zagrożonych układów ruralistycznych poprzez zachowanie istniejących historycznych układów dróg lokalnych (głównych), szczególnie w obrębie strefy ochrony krajobrazu oraz nie wprowadzanie nowych, które mogłyby zniekształcić przebieg starych, a także utrwalanie układów działek, które powinny nawiązywać do najczęściej stosowanych na tym terenie sposobów sytuowania budynków mieszkalnych i gospodarczych (budynek usytuowany kalenicowo w stosunku do drogi, stodoła równoległa do domu w głębi podwórza, samo podwórze powinno zachować kształt regularnego prostokąta).

Studium wyznacza ponadto strefy konserwatorskie mające na celu ochronę obszarów i obiektów środowiska kulturowego. W każdej z nich należy bezwzględnie zachować obiekty o walorach kulturowych i zabytkowych oraz rozwijać formy budownictwa nawiązujące do architektury lokalnej-tradycyjnej.

- **STREFA „A” – ścisłej ochrony konserwatorskiej**, obejmuje zabytkowe zespoły zabudowy sakralnej i dworsko-parkowej. Strefa ta służy w szczególności pełnej ochronie treści historycznych, form, w tym gabarytów oraz fizjonomii: rozplanowania i krajobrazu, struktury a także w możliwie największym zakresie tradycyjnych funkcji. Działalność w tej strefie powinna podlegać następującym rygorom:
 - zachowanie elementów historycznego rozplanowania, tj. utrzymanie istniejącej sieci dróg, alei, szpalerów, osi widokowych i kompozycyjnych,
 - zachowanie zasadniczych proporcji wysokościowych, kształtujących sylwetkę całego zespołu oraz jego fragmentów,
 - zachowanie i konserwacje historycznego ukształtowania terenu, ewentualne usunięcie elementów zniekształcających założenie,

- restaurację i modernizację techniczną obiektów z maksymalnym zachowaniem struktury budowli, detalu architektonicznego oraz wystroju wnętrz,
 - dostosowanie współczesnych funkcji do wartości zabytkowych zespołu i poszczególnych obiektów; w przypadku obiektów o znacznej wartości kulturowej projekt adaptacji do współczesnych potrzeb należy poprzedzić badaniami architektonicznymi,
 - wymiana stolarki w istniejącej zabudowie powinna mieć charakter odtworzeniowy względem historycznego,
 - uzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich prac ziemnych, prac związanych z gospodarowaniem zielenią, remontem, modernizacją, adaptacją, projekty uzupełnienia zabudowy, reklamy etc.
 - utrzymywanie stanu jako działanie permanentne.
- **STREFA "B" - ochrony zachowanych elementów zabytkowych,** obejmuje obszary wartościowych zespołów architektoniczno-krajobrazowych, zespołów dworsko-parkowych, folwarcznych wraz z zachowanymi budynkami oraz obszarów dawnych cmentarzy. Strefa ta służy głównie ochronie wartości przestrzennych i krajobrazowych. Działalność w tej strefie powinna podlegać następującym rygorom:
 - zachowanie zasadniczych elementów historycznego założenia, zachowanie dawnego sposobu zagospodarowania, dawnego ukształtowania terenu, elementów składowych zespołu, w tym tzw. „małej architektury”, szczególnie historycznego przebiegu ulic oraz ich przekroju poprzecznego,
 - zachowanie historycznych linii zabudowy oraz wielkości ścian,
 - zachowanie zabudowy o wartościach kulturowych z XIX i początku XX w.,
 - dostosowanie nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie skali i bryły obiektów, przy jednoczesnym założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej,

- dostosowanie współczesnych funkcji do wartości zabytkowych obiektów,
 - uzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich przedsięwzięć w tym związanych z posadowieniem reklamy i prac projektowych oraz prac związanych z gospodarowaniem zielenią w odniesieniu do chronionych terenów, elementów rozplanowania i obiektów o wartości kulturowej.
 - restaurację i modernizację techniczną obiektów z maksymalnym zachowaniem struktury budowli, detalu architektonicznego oraz wystroju wnętrz,
 - usunięcie lub odpowiednią przebudowę obiektów dysharmonizujących, kolidujących usytuowaniem, skalą i charakterem z historyczną strukturą przestrzenną,
 - utrzymanie, podkreślenie, i utrwalenie zasadniczych elementów planu tj. kształtu placów i przebiegu dróg,
 - uzupełnienie zabudowy i zagospodarowania w formie otuliny dawnych traktów i dostosowanie nowej zabudowy w zakresie sytuacji, skali i bryły do istniejącej.
- **STREFA „K” – ochrona krajobrazowa i zabezpieczenie otuliny**, obejmuje obszary wokół wartościowych zespołów ruralistycznych i architektoniczno-krajobrazowych. Strefa ta służy głównie zachowaniu dominacji i harmonijnego nawiązania względem istniejących form na zasadzie sąsiedztwa i w paśmie ich styku, zabezpieczenie właściwej ekspozycji: widoków, gabarytów, charakteru zabudowy. Strefa „K” ochrony krajobrazu kulturowego - przestrzeni historycznie ukształtowanej w wyniku działalności człowieka, zawierającej wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze, integralnie związane z zespołem zabytkowym, tereny znajdujące się w jego otoczeniu. Jest to np. – zieleń łąkowa, pojedyncze drzewa i skupiska drzew i krzewów, skarpy, historyczny układ dróg, kapliczki, historyczna zabudowa, cmentarz. Działalność w tej strefie powinna podlegać następującym rygorom:

- ochrona krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z historycznym założeniem;
- ochrona form i sposobu użytkowania terenów takich jak :skarpy, zieleń łąkowa, skupiska drzew, przebieg rzeki, cieków wodnych, stawów, z zaleceniem utrzymania istniejącej formy użytkowania, historyczny przebieg dróg, ewentualne historyczne nawierzchnie, kapliczki, dawna zabudowa, np. przedwojenny dom parafialny itd.,
- wskazane jest zlikwidowanie elementów dysharmonizujących, jednocześnie wymagane jest uzyskanie opinii Urzędu Ochrony Zabytków odnośnie nowych ewentualnych inwestycji (tylko w miejscach dopuszczalnych),
- utrzymanie charakterystycznego dla danej partii zabudowy klimatu związanego z otoczeniem obiektów o wysokiej wartości kulturowej, nazw własnych, miejsc i wydarzeń z nimi związanych a także tradycyjnego wyposażenia przestrzeni historycznej, czytelnej w krajobrazie do dziś,
- zachowanie odrębności terytorialnej historycznego założenia– utrzymanie rozplanowania tj. linii regulacyjnych ulic i placów, linii zabudowy i podziałów parcelacyjnych,
- podporządkowanie i zharmonizowanie nowej zabudowy w stosunku do istniejących historycznych form,
- projektowanie nowych elementów zabudowy i wyposażenia dostosowanych do tradycji miejsc, jego otoczenia oraz odpowiednich dla całego zespołu historycznego miasta,
- wprowadzenie nowych form na nowym, lecz sąsiadującym obszarze na zasadzie autonomicznej, jednak kompozycyjnie związanych z tradycjami,
- wszelkie działania inwestycyjne i projektowe wpływające na krajobraz prócz inwestycji ziemnych w tej strefie wymagają opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- **STREFA „E” – ochrony ekspozycji zespołu zabytkowego**, obejmuje obszar stanowiący zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołów lub obiektów zabytkowych, który znajduje się w obrębie strefy K, część strefy A oraz strefy B. Działalność w tej strefie powinna podlegać następującym rygorom:
 - utrzymanie istniejącej zieleni niskiej i drzewostanu, istniejącego ukształtowania terenu (Żurawin),
 - na terenach, gdzie dopuszczalna jest zabudowa uzupełniająca (strefa „A” i „B”) można sytuować budynki niskie tak, aby nie zniszczyć wglądów na zabytkowy układ wsi. Lokalizacja nowej zabudowy powinna być uzgodniona w Urzędzie Ochrony Zabytków,
 - podczas planowania nowych inwestycji, również nasadzeń zieleni wysokiej, w tej strefie należy liczyć się z koniecznością wykonania studiów widokowych,
 - ograniczenie wznoszenia znaczniejszych obiektów kubaturowych i przysłon z zieleni wysokiej na przedpolu zabudowy o wysokiej wartości kulturowej oraz na charakterystycznych osiach widokowych,
 - określenie sposobu użytkowania terenów na przedpolu panoramy zabudowy historycznych zespołów,
 - uporządkowanie zabudowy, wytworzenie przestrzennych przesłon małogabarytowych,
 - wszelkie działania inwestycyjne i projektowe wpływające na krajobraz prócz inwestycji ziemnych w tej strefie wymagają opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1 Zarys historyczny gminy Mochowo

Duża część obecnej gminy Mochowo należała w przeszłości do ziemi płockiej, której zachodnia granica biegła wzdłuż rzeki Skrwy. Reszta należała do ziemi dobrzyńskiej związanej historycznie z Kujawami i Wielkopolską. Gmina Mochowo obejmuje swoim zasięgiem następujące wsie: Adamowo, Bendobrzyn, Bożewo, Bożewo Nowe, Bożewo-Pieńki, Cendrowo, Chmieleszczyna, Choczeń, Cieślin, Cyganowo, Dobaczewo, Dobrzenice Duże, Dobrzenice Małe, Florencja, Gaje, Gozdy, Grabówek, Grodnia, Jakubowo, Kapuśniki, Kokoszczyń, Kotarczyn, Ligówkowo, Ligowo, Lisice Nowe, Lisnówka, Łukoszyń, Łukoszyń-Biki, Malanówko, Malanowo Nowe, Malanowo Stare, Mochowo, Mochowo Nowe, Mochowo-Parcelem, Myszki, Obręb, Osiek, Pokrzywica, Przybojewo, Rokocice, Romatowo, Śniechy, Sulkowo Rieczne, Sulkowo-Bariany, Sulkowo-Błony, Sulkowo-Jesionki, Załszyn, Zglenice Duże, Zglenice Małe, Zglenice-Budy, Żabiki, Żółkowo, Żuki, Żurawin, Żurawinek.

Każda z wyżej wymienionych miejscowości posiada swoją historię. Poniżej przedstawiono kilka z nich.

Wieś Adamowo rozwinęła się w połowie XIX wieku. Jej nazwa prawdopodobnie pochodzi od imienia któregoś z ówczesnych dziedziców Ligowa, do majątku których ówczesznie należała. Na mapie okolicy z roku 1839 nie zaznaczono tej osady. W tym czasie na tych terenach mieścił się las (jedynie na jednej z polan stała drewniana chata). W późniejszym okresie las został wykarczowany i zamieszkały przez kilkanaście rodzin chłopskich.

W 1864 roku, na mocy ukazu carskiego, ziemia dworska została uwłaszczona między użytkujących ją chłopów. Uwłaszczenie objęło również wieś Adamowo. Wytoczono wtedy 12 gospodarstw chłopskich na 25 morgach ziemi. Po tym czasie wieś została włączona do gminy Osiek w powiecie lipnowskim.

Na bazie spisu powszechnego z 1921 roku wiadomo, że tereny należące do wsi Adamowo zamieszkiwało w tamtym czasie 109 mieszkańców w 16 domostwach.

Kolejną miejscowością należącą do gminy Mochowo jest Bendorzyn. Nazwa wsi pochodzi od dawnego imienia „Będora”. Wiadomo, że wieś istniała na przełomie XIII i XIV wieku. Pierwsze pisemne wzmianki na temat Bendorzyna pochodzą z okresu, gdy powstała parafia w Gozdowie. Po erygowaniu tej parafii przyłączono do niej Badorzyno (współczesny Bendorzyn). Miejscowość ta nie pozostała jednak stale związana z tamtejszą parafią. W 1366 roku w akcie erekcyjnym parafii w Bądkowie Kościelnym odnotowano, iż Bendorzyn wchodził w skład właśnie tej parafii.

Najwcześniejsze informacje na temat właścicieli ziemskich terenów obejmujących wieś datuje się na 1437 rok. Wynika z nich, że należały one do Mikołaja z Bandorzina. Uznaje się, że dziedzic nie zarządzał dobrze majątkiem, ponieważ w 1447 roku zastawił Sasinowi z Rogienic całą wieś wraz z dworem, domami i zasianymi polami na okres 6 lat. W późniejszym czasie osada najprawdopodobniej przeszła w posiadanie Szczepana i jego rodziny, którzy z dużym prawdopodobieństwem byli kuzynostwem Mikołaja. Kilka lat później, w 1455 roku, Szczepan sprzedał Bendorzyn Mikołajowi Bogatce.

W 1461 roku władze kościelne erygowały nową parafę w Borzewie, do której przyłączono również Bendorzyn:

(„[biskup] zezwala także uczęszczać kmieciom z Bendorzyna, którzy z powodu okresowych wylewów rzeki Skrwy nie mogą bezpiecznie uczęszczać do kościoła parafialnego w Bądkowie Kościelnym”).

W końcu XV wieku miejscowość ta została podzielona między dwóch rycerzy: Budka i Stanisława z Kotarczyna. Zapoczątkowało to powstanie dwóch osad: Bendorzyna Dużego i Bendorzyna Małego.

Spis podatkowy z 1531 roku zawiera informacje na temat następujących właścicieli ziemskich: Jana i Stanisława Cierzuchach, Marcina, Bernarda, Szczepana, Kapuściny (wdowy), Macieja Kapusty. W tym czasie wieś została podzielona na części i tak też pozostało przez następne wieki. Miejscowa szlachta przyjęła nazwisko Będorski (alias Bendorski) herbu Wyszogota. Była to mało znana szlachta. Kroniki notują niewielu bardziej znanych Będorskich. Mówią m.in. o Marcinie, podpisarzu ziemskim plockim żyjącym w XVI wieku.

W XVIII wieku część z rodziny Będorskich wyemigrowała do ziemi łomżyńskiej, gdzie jeden z Będorskich został podczaszym łomżyńskim.

Pod koniec XVI wieku na terenie wsi mieściło się kilkanaście zagród drobnoszlacheckich. W tamtym czasie część miejscowości zwano *Bendorzynkiem*. W XVII wieku nazwa ta przestała obowiązywać. Według współczesnych informacji cała wieś miała wtedy około 250 ha. Część gruntów należących do wsi przeszła na własność dziedziców Bożewa oraz Czachorowa.

W końcu XVIII wieku wśród miejscowych dziedziców notuje się: Ciołkowskiego, Czachowskiego, Kowalewskiego, Lisowskiego, Chudzyńskiego, Zglinickich, Głuchowskiego, Chrzanowskiego, Murzynowskiego i Będorskiego.

Wieś Bendorzyn była typową wsią zamieszkałą przez drobną szlachtę. Na jej terenach mieściło się dużo niewielkich drewnianych dworów, przykrytych słomą. Opis chat ubogiej szlachty przedstawia XVIII-wieczny pamiętnikarz J. Kitowicz:

„Małej szlachty mieszkania nie różniły się od chłopskich chałup, snopkami częstokroć poszywane. W tym tylko różnica była, iż przed szlacheckim dworkiem musiały być konieczne wrota wysokie, choć podwórze całe było płotem chruścianym ogrodzone, i druga, że dwork szlachcica miał dwie izby po rogach a sień w środku, gdy przeciwnie u chałupy chłopskiej sień jest z czoła a za nią izba, a w tyle komora”.

W czasach XIX wieku niewiele się zmieniło. Bendorzyn składał się z kilkunastu chałup i drewnianych dworków. Nadal był siedzibą drobnej szlachty. Dziedzice z Bendorzyna nie posiadali więcej niż 50 ha ziemi. Dane z 1827 roku przekazują, iż na terenie wsi mieszkało 107 osób w 18 domach.

W czasie spisu powszechnego z 1921 roku Bendorzyn dzielił się na wieś i folwark - *„Bendorzyn Lisówka”*. W sumie odnotowano 32 domy i 232 mieszkańców. W tym czasie Bendorzyn należał do gminy Lisewo.

Bożewo, kolejna miejscowość mieszcząca się obecnie w gminie Mochowo, do końca XVIII wieku nosiła nazwę Borzewo, która pochodzi od dawnych imion typu złożonego np. Borzygniew.

Pierwszym znanym dziedzicem był Mikołaj Bogatko z Borzewa. W 1436 roku zapisano notatkę, według której był on winien pewną sumę pieniędzy Szczepanowi ze Szczytna. Kolejnym właścicielem tych terenów był rycerz Andrzej de Borzew, który początkowo był pisarzem nadwornym księcia litewskiego Michała, a następnie uzyskał urząd stolnika i starosty płockiego. Dzięki tym stanowiskom uzyskał znaczny majątek: wykupił ziemie od swoich krewnych i innych rycerzy, stając się właścicielem całego Bożewa. Erygowanie miejscowej parafii, która powstała 11 kwietnia 1453 roku, miało miejsce dzięki Andrzejowi de Borzew. Ufundował on również miejscowy gotycki kościół istniejący po dziś dzień. Był to jeden z pierwszych murowanych kościołów w powiecie sierpeckim. Po śmierci Andrzeja z Bożewa, który zmarł bezdzietnie, jego majątek przejęli krewni: bracia Bertrand i Jan - syn Niemierzy. Obaj pochodzili z Borkowa i zwali się Borkowskimi (w ich wypadku wspomina się również o nazwisku Borzewscy). Bracia mieli wielu synów, co sprawiło, że Bożewo zostało podzielone na wiele części. W 1578 roku w wiosce dziedziczyło około siedmiu rycerzy, szlachcice, kmiecie, zagrodnicy i rzemieślnicy.

Szlachta z Bożewa zwana Borzewskimi, pieczętowała się herbem Lubicz. Wśród Borzewskich były osoby wykształcone. Na początku XVII wieku w Krakowie studiował Stanisław Borzewski z Bożewa, który jako osoba światła i zaradna, zmienił stosunki panujące w tej wsi. W 1634 roku uzyskał urząd podsędka dobrzyńskiego i zaczął wykupywać działki od swoich krewnych w Bożewie i Cieślinie, stając się największym posiadaczem ziemskim w tych wsiach. Jego synem był Krzysztof Borzewski. Za jego czasów, według danych ze spisu podatkowego z 1662 roku, we wsi mieszkało 36 poddanych oraz istniał dwór z 7 osobami czeladzi.

Po wojnach szwedzkich (1655-1660) Krzysztof Borzewski przekazał Bożewo na rzecz dominikanów płockich. Prawdopodobnie potomkowie Borzewskiego unieważnili jego testament, gdyż w 1680 roku dziedziczką majątku była wdowa po Krzysztofie, Teofila z Konarskich, która po śmierci Borzewskiego wyszła za mąż za Ignacego Gembarta. Gembart miał tylko córkę Zuzannę, która wyszła za mąż za Klemensa Nakwaskiego, podkomorzego wyszogrodzkiego. Po

zawarcia tego małżeństwa Nakwascy dziedziczyli w tej wsi w końcu XVIII wieku.

W 1776 roku przeprowadzono wizytację w miejscowej parafii. Zapisano wtedy:

„Wieś Borzewo, w której jest kościół murowany parafialny, dachówką pokryty w województwie płockim, w powiecie i dekanacie sierpskim potrzebujący reparacji jak wewnątrz tak też i po wierzchu”.

W 1789 roku w Borzewie i Cieślinie łącznie było 27 domów i 135 poddanych.

W 1800 roku syn Klemensa i Zuzanny z Gembartów, Łukasz Nakwaski sprzedał majątek Józefowi Bogusławowi Zaleskiemu z Mochowa. Do 1854 roku Bożewo stanowiło jeden majątek ziemski wraz z Mochowem.

W latach osiemdziesiątych XIX wieku w Bożewie powstała państwowa szkoła rosyjska. W kolejnych latach majątek ziemski wielokrotnie zmieniał właścicieli. Według wsi opisu z końca XIX wieku Bożewo vel *Borzewo* dzieliło się na wieś włościańską (chłopską), folwark dworski i probostwo. Całość należała do gminy Lisewo. Wieś włościańska w 1880 roku liczyła 39 domów, 297 mieszkańców oraz 425 mórg obszaru. W folwarku notowano 12 domów i 75 mieszkańców oraz 913 mórg ziemi. Wiadomo, że we wsi mieściły się również: kościół, karczma, szkoła elementarna i wiatrak.

Na przełomie XIX i XX wieku tylko 28% procent społeczeństwa powiatu sierpeckiego umiała czytać, z pisaniem było gorzej. Nauka odbywała się w języku rosyjskim. Uczono takich przedmiotów jak: arytmetyka, gramatyka rosyjska, religia i historia Rosji. Ze względu na to, że brakowało sal szkolnych, w lekcjach często uczestniczyło nawet 50-70 uczniów.

Na początku XX wieku ludność Bożewa założyła kółko rolnicze „Praca”, które działało do I wojny światowej.

15 grudnia 1905 roku miał miejsce nielegalny wiec ludności, na czele którego stanął ksiądz i dziedzic. Nastroje we wsi były stanowczo antyrosyjskie, jednak w czasie I wojny światowej, gdy władze niemieckie próbowały werbować miejscową ludność do wojska, chłopcy w Bożewie oświadczyli, że nie będą uczestniczyć w wojnie gdyż *„szedłby brat przeciw bratu”*. W czasie I wojny światowej w 1917 roku w Bożewie powstała ochotnicza straż pożarna. Podczas wojny 1920 roku, kobiety z Bożewa zrzeszone w Służbie Narodowej

Kobiet prowadziły zbiórkę pieniędzy dla żołnierzy, prowadziły gospody i wydawały żywność.

Spis powszechny z 1921 roku wspomina o tym, że Bożewo dzieliło się wieś i folwark. Było tam 29 domów i 4 budynki mieszkalne, w których mieszkało 329 osób (katolicy, 7 ewangelików, 2 prawosławnych).

Największymi posiadaczami ziemskimi w tej wsi byli żydowscy Mersponowie, którzy do 1925 roku posiadali folwark, który następnie został rozparcelowany między okolicznych chłopów.

W latach trzydziestych XX wieku w Bożewie istniała poczta, był tu również telefon.

Kolejna wieś mieszcząca się w gminie Mochowo, Bożewo Nowe, powstała po II wojnie światowej. Wcześniej mieściły się tu obszary dworskie.

Wieś Choczeń swoją nazwę bierze od staropolskich imion: Chociemir, Chocław. Pierwsza wzmianka o Choczeniu pochodzi z 1425 roku. Kolejne informacje na temat miejscowości datuje się na 1564 rok. Powstał wtedy spis podatkowy ziemi dobrzyńskiej, według którego Choczeń należał do parafii Skępe, a wieś do rycerzy: Ligowskiego, Piotra Kolosa oraz rycerzy rodu Choczeńskich, który wziął nazwisko od nazwy rodowej wsi. Mapy Choczenia z XVIII wieku pokazują, że na jego obszarze mieścił się młyn, a wokół pola uprawne. Właścicielem wsi i młyna był Tomasz Borowski.

W 1827 roku we wsi notowano 10 domów i 123 mieszkańców. Była to tak zwana „wieś włościańska”, ponieważ zamieszkiwali ją głównie chłopci.

W czasie powstania styczniowego Choczeń stał się miejscem walk powstańczych. Dnia 17 września 1863 roku w miejscowym folwarku stacjonowało około 400 powstańców. Dowódcą oddziału był Piotr Czarliński. Po upadku powstania ziemia użytkowana przez chłopów przeszła na ich własność na mocy ukazu uwłaszczeniowego. Powstało tu 15 gospodarstw na 15 morgach ziemi. W 1880 roku notowano 8 domów i 192 mieszkańców. Miejscowy folwark liczył 410 mórg. Należały do niego pewne grunty położone w Zglenicach Małych. W folwarku było 14 drewnianych budynków.

W 1921 roku miejscowość należała do gminy Ligowo, w powiecie Lipno. Największym właścicielem ziemskim w okresie międzywojennym był Kazimierz Dobrzeńcki posiadający 161 ha.

Wieś Cieślin należy do starych osad. Podaje się, że istniała już w VI, VII, VIII i XIX wieku. Według dokumentacji wioska istniała w 1366 roku. W tym czasie pojawiła się na jej temat nota w odnowionym akcie erekcyjnym parafii Bądkowo Kościelne. Wieś mieściła się po obu stronach rzeki Skrwy. Właśnie wtedy Świętosław z Kurowa sprzedał Cieślin Piotrowi z Bożewa. Od tamtej pory aż do 1872 roku młyn w Cieślinie i okoliczne ziemie należały do dziedziców Bożewa. Druga część wsi złożona była z zagród o łącznej powierzchni około 30 ha. Mieszkała tam uboga szlachta. Spis podatkowy z 1564 przekazuje, że właścicielami byli: Maciej Bursztynek oraz Jan i Wojciech Janowieta.

W końcu XVIII wieku Łukasz Cieśliński, który został burgrabią grodzkim plockim, wykupił od kuzynów cały Cieślin (bez osady młyńskiej). W 1775 roku było tu sześć domów, w 1789 roku tylko 4 domy i 14 poddanych. Po Łukaszu Cieślińskim wioskę przejęli jego synowie i następnie jeden z wnuków, Jan syn Ludwika.

Według danych z 1880 roku Cieślin liczył 8 domów i 66 mieszkańców. Wieś należała do gminy Lisewo. Do majątku Cieślin należała też wioska Obręb Mały, która od XVII wieku należała do Cieślińskich.

W 1921 roku Cieślin folwark zamieszkiwały 154 osoby w 4 domach (czworaki), we wsi notowano 7 domów i 55 mieszkańców. W 1937 roku na terenie wsi Cieślin nakręcono film fabularny na podstawie powieści Dołęgi-Mostowicza pod tytułem „Znachor”.

Po II wojnie światowej ziemie należące do rodziny Cieślińskich przejęto na mocy reformy rolnej, a rodzina Cieślińskich przeprowadziła się do Częstochowy, gdzie mieszkała w trudnych warunkach. Zygmunt Cieśliński zmarł w 1956 roku. Pochowano go na Powązkach.

Dobaczewo w przeszłości było związane z ziemią dobrzyńską. Nazwa wsi pochodzi od nazwy osobowej typu Dobiegniew. Pierwsze zapiski wspominające o tej miejscowości pochodzą z 1541 roku. Na podstawie spisów podatkowych z 1564 roku wiadomo, że należała do parafii Sudragi, a jej właścicielem był Paweł Dobaczewski i jego bracia.

Dobaczewo przez następne lata należało do różnych rodów z okolicznych wsi. W końcu XVIII wieku dziedzicami byli m.in.: Małanowscy, Kisielewscy i Zgleniccy.

W 1827 roku była to niewielka wioska obejmująca 6 domów i 53 mieszkańców. Mieszkali tu zarówno szlachcice jak i chłopcy pracujący na polach bogatszych dziedziców. Według danych z 1921 roku mieszkało tu 91 osób w 10 domach, (wśród nich notowano 10 niemieckich ewangelików).

Wieś Mochowo, dzisiejsza siedziba gminy, jest starą osadą, o czym świadczą liczne znaleziska archeologiczne. Miejscowa parafia powstała w pierwszej połowie XIV wieku. Podaje się, że została ufundowana przez ród herbu Prus.

Nazwa miejscowości pochodzi od staropolskiej nazwy osobowej Moch.

Pierwsze zweryfikowane i pewne zapiski na temat miejscowości „Machowo” pochodzą z 1475 roku. Ówczesnymi właścicielami tych terenów byli: Mikołaj z Mochowa, następnie Szczepan ze Szczytna (kasztelan płocki). Wiadomo, że parafia była zamożna.

W 1531 roku, w czasie spisu podatkowego, w Mochowie zanotowano 10 włók ziemi uprawianej przez kmieci i 1 włókę folwarczną.

W XVI wieku Mochowo rozwijało się szybko. W 1578 roku było tam już 14 włók ziemi zamieszkaną przez chłopów. Mieszkali tu również zagrodnicy i rzemieślnicy. Mochowo należało wtedy do największych osad w okolicy, gdzie istniała większa własność ziemską, a wieś była zamieszкана głównie przez chłopów.

Miejscowi właściciele przyjęli nazwisko Mochowscy, jednak ród ten wymarł bezpotomnie w XVII wieku (nie wiadomo, jakiego herbu używali, ponieważ nie widnieją w spisie szlachty). Właściwie jedynym śladem istnienia tego rodu jest nazwisko Marcina Mochowskiego, który w 1684 roku wybudował tu nowy drewniany kościół. Poprzedni, pod wezwaniem św. Wojciecha i Doroty, istniał przez 200 lat, miał trzy ołtarze. Nowy kościół powstał pod wezwaniem św. Marcina.

Uważa się, że na początku XVIII wieku Mochowo stało się własnością rodu Żółtowskich herbu Ogończyk.

W 1776 roku miała miejsce wizytacja, w trakcie której powstał zapisek na temat parafii w Mochowie:

„Kościół parafialny we wsi Mochowie, jest drewniany, mniejszym chórem na wschód słońca postawiony (...). W granicach zaś całej parafii nie masz żadnej strugi ani strumienia jak tylko błota Kaczenice nazwane między wsią Mochowem i wsiami Żórawinem i Żórawinkiem, które to błota obywatelom wsiów pomienionych na jesieni i na wiosnę aż ku świętkom bardzo trudne przejście i przejażdżkę czynią”.

W trakcie spowiedzi wielkanocnej ksiądz proboszcz dokonał dokładnego spisu mieszkańców wsi. Mieszkali tu: Teofil Żółtowski, wojski Zawkrzeński, Brygitta Żółtowska, wojska Zawkrzeńska (małżeństwo i dziedzice wsi), Julianna Klonowska, Magdalena Czerniewska, Jan Żółtowski, Machczyński, Jan Zdziarski, Jadwiga Szumska, Zofia Bombalicka, Józef Hajduk, Stanisław Hajduk (domownicy i klienci Żółtowskich). Do służby należeli: Józef ogrodowy i jego żona, brat Maciej stangret, Jędrzej Foryś, Paweł parobek, Stanisław parobek, Józef stary i jego żona, Marianna kucharka, Barbara i Józefa pokojówki, Mańka, Paweł Budnik oraz jego żona i syn, Zofia komornica, Józef Chileński stelmach kontraktowy oraz jego żona i dwie córki, Walenty Galas oraz jego żona i córka, Jędrzej stary oraz jego żona i dwie córki, Paweł włodarz oraz jego żona, syn i córka, parobek, Paweł woźny i jego żona i dwie córki, Tomasz zięć, Jędrzej Foryś oraz jego żona, dwóch synów, dwie córki, Jan stary i jego żona, Paweł syn i jego żona.

Mochowo przed 1800 rokiem przeszło na własność rodu Zaleskich. Dziedziczył je Józef Bogusław Zaleski, zmarły w 1830 roku, następnie dziedziczyła po nim wdowa wraz z dziećmi.

Początki szkolnictwa we wsi były bardzo trudne. Przyczyną był opór miejscowej ludności. Jak donoszą wizytacje kościelne z 1819 roku:

„szkółki parafialne nie masz z przyczyny uporu parafian, chociaż tylekrotnie zachęcani bywali przez rządcę kościoła, a do tego i domu na szkołkę przeznaczzonego nie masz”.

Według danych z 1824 roku kształceniem mieszkańców zajmował się miejscowy wikariusz: „daje początki czytania i pisania bez wynagrodzenia”. W 1892 roku pisano:

„nie masz jednej szkółki elementarnej w parafii mochowskiej”.

W 1863 roku wybuchło powstanie styczniowe. Upadek powstania rok później przyniósł ogromne zmiany na polskiej wsi. Na mocy ukazu carskiego dokonano uwłaszczenia chłopów. Dotychczasowe obszary dworskie zostały uwłaszczone pomiędzy użytkujących je chłopów, jednak część folwarków pozostała w rękach szlachty. W czasie uwłaszczenia ziemi dworskiej w Mochowie powstało 48 gospodarstw na 316 morgach ziemi.

Drugim ważnym wydarzeniem z tego okresu było utworzenie samorządowych gmin wiejskich. Gminę tworzyły zarówno grunty włościańskie (chłopskie), jak i dworskie (folwarki). Częściami składowymi były gromady, czyli wsie, na czele których stał sołtys. Wybierano go przez zgromadzenie gromadzkie. Organem uchwałodawczym gminy było zebranie gminne, na którym prawo głosu mieli gospodarze posiadający, co najmniej 3 morgi gruntu. Zebranie gminne wybierało wójta i ławników, czyli zarząd gminy. Wójt miał uprawnienia policyjno-administracyjne i sędownicze. Wójt gminy musiał posiadać przynajmniej 25 lat. Musiał też mieć przynajmniej 6 mórg gruntu. Nie miał obowiązku posiadać umiejętności pisania i czytania. Na mocy ustaleń gmina zarządzała szkolnictwem gminnym. Urzędem gminy kierował pisarz gminny, który często był najważniejszą osobą w urzędzie z racji umiejętności pisania i czytania. Mochowo należało wówczas do gminy Lisewo.

W 1890 roku wieś Mochowo była rozwiniętą gospodarczo miejscowością, gdzie znajdowała się karczma, kuźnia, cegielnia i dwa sklepy. Miejscowość leżała przy trakcie z Płocka do Skępego. W 1884 roku naliczono 55 domów i 385 mieszkańców.

W 1910 roku powstała szkoła elementarna. W 1912 roku założono tu jedną z pierwszych w powiecie ochotniczych straży pożarnych. W tym okresie właścicielem miejscowego majątku był Edward Borawski.

W okresie I wojny światowej, w latach 1915-1918 w Mochowie działała komórka niepodległościowej organizacji POW. W wolnej Polsce granice gmin i powiatów nie zmieniły się. Gmina Lisewo należała do powiatu sierpeckiego. Ustrój samorządu lokalnego pozostał w zasadzie nie zmieniony.

W sierpniu 1920 roku przez kilka dni trwała tu okupacja bolszewicka. Niektórzy działacze chłopscy współpracowali z okupantem.

Podczas spisu powszechnego w 1921 roku miejscowość dzieliła się na trzy części: Mochowo wieś, *Mochowo* Recty wieś i Mochowo folwark.

W okresie międzywojennym na terenie wsi działały: dwa sklepy z artykułami kolonialnymi: S. Starczewskiego i J. Wojciechowskiego, zakład kowalski należący do L. Śliwowskiego, Spółdzielnia Mleczarska Sp. z o.o. oraz sklep z nabiałem należący do D. Rozena.

5.2.2 Zabytki nieruchome w gminie Mochowo

Zasób zabytków gminy Mochowo obfituje w obiekty architektury sakralnej, w większości wywodzące się z nurtu architektury gotyckiej i neogotyckiej. Wyjątkiem jest drewniany Kościół św. Marcina w Mochowie z 1684 roku. Wspomniane obiekty to gotycki kościół p.w. św. Andrzeja w Bożewie z pierwszej połowy XV wieku oraz neogotyckie kościoły p.w. św. Mateusza w Ligowie (1906-1913 r.) i murowany kościół pielgrzymkowy w Żurawinie z 1903 roku, związany z kultem Matki Boskiej Żurawińskiej. Do tego ostatniego odwołuje się inny, istotny obiekt figurujący na mapie zabytków gminy Mochowo – kaplica „Studzianka” z końca XVII wieku znajdująca się również w Żurawinie, poświęcona kultowi tamtejszej Matki Boskiej. Jej nazwa pochodzi od studzienki znajdującej się wewnątrz.

Do charakterystycznych zabytków gminy Mochowo należą również zespoły dworskie i przynależące do nich niegdyś obiekty o funkcji gospodarczej oraz produkcyjnej. Doskonałym przykładem jest XIX-wieczny zespół dworski w Cieślinie z przynależącymi do niego zabudowaniami gospodarczymi oraz krochmalnią, wybudowaną przez Cieślińskich do spółki z okolicznymi dziedzicami. Budynek dworu wraz z parkiem, budynek krochmalni oraz część budynków folwarcznych zachowała się do dziś. Mniej szczęścia miał zespół dworski w Obrębie, z którego zachował się jedynie budynek dworu i parku, zaś obiekty folwarczne w większości nie przetrwały.

5.2.3 Zabytki archeologiczne

Na terenie gminy Mochowo znajdują się dwieście cztery stanowiska archeologiczne. Część z nich została odkryta i udokumentowana dzięki

przypadkowym odkryciom, pozostała część została ujawniona na podstawie systematycznej badań inwentaryzacyjnych, prowadzonych w ramach ogólnopolskiego programu „Archeologiczne Zdjęcie Polski” (AZP).

Udokumentowane stanowiska archeologiczne występują w postaci śladów osadniczych, cmentarzysk i osad. Najstarsze datowane są na czasy neolityczne, tj. 7-4,5 tysiąca lat p.n.e. Specyfika zasobu archeologicznego gminy wskazuje na bogate tradycje osadnicze, co z kolei pozwala wnikliwie prześledzić kolejne etapy jej zasiedlania na przestrzeni dziejów.

Największe skupisko stanowisk występuje na obszarze między Ligowem, a Ligówkiem, wzdłuż cieku wodnego, a także wzdłuż biegu rzeki Skrwa, szczególnie w górnym jej biegu w okolicach wsi: Grodnia, Cieślin, Obręb.

W Grodni znajduje się grodzisko wpisane do rejestru wojewódzkiego konserwatora zabytków decyzją nr 419/245/60 W z dnia 26 marca 1960 roku.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy Mochowo zaznacza się, że tym, co najbardziej zagraża bytności stanowisk archeologicznych, są prowadzone prace ziemne związane realizacją inwestycji budowlanych, czego najgroźniejszy jest niekontrolowany ruch inwestycyjny. Jak podkreśla zapis w studium, ochrona stanowisk archeologicznych jest szczególnie istotna z punktu widzenia zachowania dziedzictwa kulturowego regionu, ale działania te nie mogą hamować rozwoju gminy. Podstawą zrównoważonego rozwoju jest kontrola ruchu inwestycyjnego na podstawie dokładnego wykazu i opisu stanowisk archeologicznych.

5.2.4 Dziedzictwo niematerialne

Teren gminy Mochowo obfituje w charakterystyczne dla polskiego krajobrazu kapliczki, figury oraz krzyże przydrożne. Wiele z nich powstało w związku z obecnym tutaj silnym kultem maryjnym, czego dowodzą figurki Matki Boskiej umieszczone w kapliczkach wolnostojących, czy małych kapliczkach skrzynkowych zawieszanych na krzyżach.

Na terenie gminy Mochowo można odnaleźć również dwuramienne krzyże choleryczne św. Zachariasza. Fundowane były zwykle jako ofiara za ocalenie od zarazy morowej bądź wznoszone w intencji ochrony przed różnego rodzaju

zarazami. Nierzadko znaczyły miejsca pochówku ofiar cholery czy innych epidemii.

Odrębny typ obiektów kultu stanowią figurki przypominające kształtem obeliski, które zwieńczone są niewielkimi żelaznymi krzyżami. W obeliskach często wykute są małe nisze, w których znajdują się rzeźby lub gipsowe figurki Matki Boskiej. Obelisk w formie około dwumetrowego słupa zwężającego się ku górze, najczęściej osadzony jest na szerokiej, dwu- lub trypoziomowej podstawie przypominającej schodki.

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

5.3.1 Zabytki nieruchomości w wojewódzkim rejestrze zabytków

Na terenie gminy Mochowo istnieje siedem obiektów wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków. W poniższej tabeli przedstawiono szczegółowe ich zestawienie.

	Miejscowość	Obiekt	Nr wpisu do rejestru	Data wpisu
1.	Bożewo	Kościół wraz z dzwonnica i terenem w obrębie murów cmentarza kościelnego	88/421/62	22.03.1962
2.	Cieślin	Park	558	20.08.1987
3.	Cieślin	Zespół krochmalni	613	10.10.1989
4.	Ligowo	Kościół	168/1025	19.01.1973
5.	Mochowo	Kościół wraz z najbliższym otoczeniem w promieniu 50m	149/598/62	04.04.1962
6.	Obręb	Dwór wraz z parkiem	539	08.09.1980
7.	Żurawin	Kościół	439	13.03.1978

Tabela 1. Gmina Mochowo – Wojewódzki Rejestr Zabytków

5.3.2 Pozostałe zabytki nieruchomości w wojewódzkiej ewidencji zabytków

W niedatowanej ewidencji prowadzonej przez Wojewódzkiego Konserwatora zabytków znajduje się siedemnaście obiektów o wyjątkowo trwałym charakterze jak np. założenia cmentarne, czy obiekty murowane zaliczane do architektury sakralnej (kaplica, ogrodzenia kościołów). Dokładnej weryfikacji wymagają przede wszystkim założenia dworskie, ze szczególnym naciskiem na budynki folwarczne do nich przynależące.

Poniższa tabela przedstawia szczegółowe zestawienie obiektów włączonych do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Miejscowość		Obiekt
1.	Bożewo	Cmentarz
2.	Choczeń	Osada młyńska - młyn wodny
3.	Cieślin	Zespół dworsko-parkowy (dworek, park)
4.	Cieślin	Dworek w zespole dworsko-parkowym
5.	Cieślin	Zespół folwarczny przy zespole dworskim (czworaki, budynek gospodarczy)
6.	Cieślin	Czworaki w zespole folwarcznym
7.	Cieślin	Budynek gospodarczy w zespole folwarcznym
8.	Ligowo	Cmentarz
9.	Ligowo	Cmentarz przykościelny wraz z ogrodzeniem
10.	Mochowo	Ogrodzenie dookoła kościoła
11.	Mochowo	Cmentarz parafialny
12.	Żurawin	Ogrodzenie przy zespole kościelnym
13.	Żurawin	Kaplica pielgrzymkowa Matki Boskiej Żurawińskiej – Studzianka

Tabela 2 . Gmina Mochowo – Wojewódzka Ewidencja Zabytków

5.4 Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków

5.4.1 Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Mochowo

Gmina Mochowo przed 2012 rokiem nie prowadziła Gminnej Ewidencji Zabytków, jednak nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r., znacznie wzmocniła rolę Gminnej Ewidencji Zabytków, czyniąc z niej źródło prawa miejscowego. Do art. 19 dodano ust.1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Są to zabytki wpisane do rejestru wraz z ich otoczeniem oraz zabytki nieruchomości, znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Po wejściu w życie nowelizacji gmina Mochowo przystąpiła do prac związanych z powołaniem do życia Gminnej Ewidencji Zabytków.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 162 poz. 1568) oraz Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r., w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. nr 113, poz. 661), jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

Karta ewidencyjna zabytku zawiera w szczególności dane umożliwiające określenie zabytku oraz jego miejsce położenia lub przechowywania. Gminna ewidencja zabytków stanowi część wojewódzkiej ewidencji zabytków, która z kolei jest częścią krajowej ewidencji zabytków prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków.

GEZ	KARTA ADRESOWA ZABYTKU NIERUCHOMEGO		3. Miejscowość
1. Nazwa	Kościół parafialny p.w. św. Małeusza	2. Czas powstania	Ligowo
		1906 - 1913 r.	
8. Fotografia z opisem wskazującym orientację albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym			4. Adres
 			Ligowo, nr działki 289
 			5. Przynależność administracyjna
			Województwo
			mazowieckie
			Powiat
			Sierpecki
			Gmina
			Mochowo
			6. Forma ochrony
			Obiekt wpisany do Rejestru Zabytków pod nr 168/1025W z 19.01.1973 r. Obiekt włączony do wojewódzkiej ewidencji zabytków.
			7. Opracowanie karty (autor, data i podpis)
			ichyla, 2012-11-01

Rysunek 1. Wzór karty Gminnej Ewidencji Zabytków gminy Mochowo

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Mochowo została przygotowana według specyfikacji przygotowanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Podczas prac nad Gminną Ewidencją Zabytków dokonano weryfikacji zasobu znajdującego się w wykazie Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pod kątem stanu faktycznego.

5.4.2 Zabytki nieruchome

Po uporządkowaniu i skatalogowaniu gminnego zasobu zabytków nieruchomych, w Gminnej Ewidencji Zabytków umieszczono obiekty, które prezentuje Tabela 3. Na przestrzeni lat najbardziej ucierpiały założenia folwarczne/gospodarcze przynależące pierwotnie do zespołów dworskich. Z osady młyńskiej w Choczeniu pozostał jedynie młyn, zespół krochmalni w Cieślinie to obecnie sam budynek krochmalni, zaś z dawnego folwarku w tej samej miejscowości pozostały jedynie budynki mieszkalne i resztki dawnych obiektów gospodarczych.

	Miejscowość	Obiekt	Lokalizacja	Forma ochrony
1.	Bożewo	Cmentarz	Bożewo, nr działki 155	Wojewódzka ewidencja zabytków
2.	Bożewo	Zespół kościelny (kościół, dzwonnica, cmentarz przykościelny)	Bożewo, nr działki 187	Rejestr zabytków: 88/421/62 - 22.03.1962
3.	Bożewo	Kościół p.w. św. Andrzeja w zespole kościelnym	Bożewo, nr działki 187	Rejestr zabytków: 88/421/62 - 22.03.1962
4.	Bożewo	Cmentarz przykościelny w zespole kościelnym	Bożewo, nr działki 187	Rejestr zabytków: 88/421/62 - 22.03.1962
5.	Bożewo	Dzwonnica w zespole kościelnym	Bożewo, nr działki 187	Rejestr zabytków: 88/421/62 - 22.03.1962
6.	Choczeń	Osada młyńska - młyn wodny	Choczeń 4	Wojewódzka ewidencja zabytków
7.	Cieślin	Zespół krochmalni	Cieślin 20	Rejestr zabytków: 613 - 10.10.1989
8.	Cieślin	Zespół dworsko-parkowy (dworek, park)	Cieślin, nr działki 89	Wojewódzka ewidencja zabytków
9.	Cieślin	Dworek w zespole dworsko-parkowym	Cieślin, nr działki 89	Wojewódzka ewidencja zabytków
10.	Cieślin	Park w zespole dworsko-parkowym	Cieślin, nr działki 89	Rejestr zabytków: 558 - 20.08.1987
11.	Cieślin	Zespół folwarczny przy zespole dworskim (czworaki, budynek gospodarczy)	Cieślin, nr działki 89	Wojewódzka ewidencja zabytków
12.	Cieślin	Czworaki w zespole folwarcznym	Cieślin, nr działki 89	Wojewódzka ewidencja zabytków
13.	Cieślin	Budynek gospodarczy w zespole folwarcznym	Cieślin, nr działki 89	Wojewódzka ewidencja zabytków
14.	Ligowo	Cmentarz	Ligowo, nr działki 196	Wojewódzka ewidencja zabytków
15.	Ligowo	Cmentarz przykościelny wraz z ogrodzeniem	Ligowo, nr działki 289	Wojewódzka ewidencja zabytków
16.	Ligowo	Kościół parafialny p.w. św. Mateusza	Ligowo, nr działki 289	Rejestr zabytków: 168/1025 - 19.01.1973
17.	Mochowo	Kościół parafialny p.w. św. Marcina wraz z najbliższym otoczeniem w promieniu 50 m	Mochowo 31	Rejestr zabytków: 149/598/62-04.04.1962
18.	Mochowo	Ogrodzenie dookoła kościoła	Mochowo 31	Wojewódzka ewidencja zabytków
19.	Mochowo	Cmentarz parafialny	Mochowo, nr działki 132	Wojewódzka ewidencja zabytków
20.	Obręb	Zespół dworsko-parkowy	Obręb 13	Rejestr zabytków: 539 - 08.09.1980
21.	Obręb	Dwór w zespole dworsko-parkowym	Obręb 13	Rejestr zabytków: 539 - 08.09.1980
22.	Obręb	Park w zespole dworsko-parkowym wraz z 50 m strefą ochrony konserwatorskiej od granic parku	Obręb 13	Rejestr zabytków: 539 - 08.09.1980
23.	Żurawin	Kościół filialny p.w. Przemienienia Pańskiego	Żurawin, nr działki 23	Rejestr zabytków: 439 - 13.03.1978
24.	Żurawin	Ogrodzenie przy zespole kościelnym	Żurawin, nr działki 23	Wojewódzka ewidencja zabytków
25.	Żurawin	Kaplica pielgrzymkowa Matki Boskiej Żurawińskiej – Studzianka	Żurawin, nr działki 24	Wojewódzka ewidencja zabytków

Tabela 3 . Gmina Mochowo – Gminna Ewidencja Zabytków

5.4.3 Zabytki archeologiczne

Zweryfikowany zasób archeologiczny wchodzący w skład gminnej ewidencji zabytków gminy Mochowo posiada nieznaczne różnice w stosunku wykazu przekazanego gminie przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Stanowiska nr 44-52/15 oraz 47-53/2 w rzeczywistości znajdują się poza granicami gminy Mochowo. Zgodnie z informacjami zawartymi na kartach AZP dla obszaru 47-53, do zasobu zaliczane są także stanowiska nr 7, 8 i 9 jednak one również znajdują się poza teren gminy. Z kolei stanowiska nr 45-53/15,26,47 i 48, stanowisko 44-52/46 oraz stanowisko 46-52/15 zostały włączone do zasobu stanowisk archeologicznych gminy Mochowo, z racji wcześniejszego pominięcia w wykazie.

5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy Mochowo

Zabytki w gminie Mochowo z całą pewnością świadczą o jej bogatej historii. Za obiekt o największym znaczeniu dla gminy można uznać unikalny, drewniany kościół p.w. św. Marcina w Mochowie, zbudowany w roku 1684, przebudowany w 1780, gruntownie restaurowany w 1876, 1913 i latach osiemdziesiątych XX wieku. Jeszcze w drugiej połowie XVIII wieku dla kościoła równolegle funkcjonowało wezwanie Matki Boskiej Śnieżnej, której wizerunek w srebrnej sukience znajduje się w ołtarzu głównym.

Zdjęcie 1. Drewniany kościół p.w. św. Marcina w Mochowie

Bez wątplenia wysokie znaczenie dla gminy posiadają także pozostałe zabytkowe kościoły.

W Bożewie znajduje się kościół p.w. św. Andrzeja, wzniesiony w połowie XV wieku z fundacji Borzewskich. Był restaurowany w pierwszej połowie XVII wieku, remontowany po 1812 i po 1914 roku. Kościół w stylu gotyckim, murowany z cegły, częściowo otynkowany. Zbudowany na planie prostokąta z prezbiterium wyodrębnionym wewnątrz. Przy nawie od południa znajduje się kwadratowa kaplica. Ołtarz główny pochodzi z drugiej połowy XVIII wieku i jest w stylu późnobarokowym. Z tego okresu pochodzi też wiele przedmiotów liturgicznych. Obok kościoła znajduje się dzwonnica z XVIII wieku, drewniana o konstrukcji słupowej, oszalowana, czworoboczna. Dach jest namiotowy, kryty gontem.

Do parafii w Ligowie przynależy imponujący, neogotycki kościół p.w. św. Mateusza, którego budowę ukończono w 1913 roku. Trójnawowy, murowany, z bogato wyposażonym wnętrzem. Pierwotnie w jego miejscu znajdował się kościół drewniany, nie dotrwał on jednak czasów współczesnych.

6 OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT)

Analizując stan krajobrazu kulturowego gminy Mochowo rozpoznano następujące czynniki determinujące jego dalszy rozwój:

Silne strony

- Zachowana w bardzo dobrym stanie, wartościowa architektura sakralna: kościoły neogotyckie oraz drewniany kościół p.w. św. Marcina z XVII w.
- Zabytkowe kapliczki przydrożne, krzyże i figury pielęgnowane przez społeczność lokalną;
- Bogata i dobrze udokumentowana historia gminy;
- Obecność kompletnego i aktualnego studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania oraz aktualnych programów rozwoju lokalnego na szczeblu powiatowym i gminnym;
- Społeczność lokalna zorientowana w losach obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie ich miejscowości.

Słabe strony

- Mały zasób zabytkowy wymagający silnej promocji z racji swoich rozmiarów;
- Pogarszający się stan zabytkowych założeń dworskich i folwarcznych;

Szanse

- Możliwość rewaloryzacji zabytków z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych, szczególnie w nowym okresie programowania;
- Plenerowe imprezy, rekonstrukcje historyczne związane z operacjami militarnymi na terenie gminy, jako element promocji i budowania więzi lokalnych, zarówno ze społecznością jak i sąsiadującymi gminami, z którymi gmina Mochowo współdzieli część historii.

Zagrożenia

- Postępująca dekapitalizacji części zasobu zabytkowego;
- Ograniczone możliwości rozwoju turystyki bez położenia dużego nacisku na promocję zabytków gminy;
- Trudny dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania opieki nad zabytkami.

7 ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1 Priorytety

W toku analizy określono trzy priorytety realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Są to:

- **Priorytet I**

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

- **Priorytet II**

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej.

- **Priorytet III**

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

7.2 Kierunki działań i zadania

W ramach wymienionych priorytetów wytyczono kierunki działań i na tej podstawie wyodrębniono poszczególne zadania.

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Kierunki działań	Zadania	Wykonawca	Źródła finansowania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy (w ramach opracowanego planu remontów) Podjęcie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków. 	Gmina Mochowo, Jednostki Gminne,	Budżet gminy, Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej

Kierunki działań	Zadania	Wykonawca	Źródła finansowania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego 	Gmina Mochowo	Budżet gminy
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	<ul style="list-style-type: none"> Podejmowanie prób wykazania turystycznego zabytków położonych na terenie gminy 	Gmina Mochowo, Jednostki Gminne.	Budżet gminy, Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Priorytet III: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Kierunki działań	Zadania	Wykonawca	Źródła finansowania
Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym	<ul style="list-style-type: none"> • Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków (z zastosowaniem komputerowej bazy danych) 	Gmina Mochowo, Jednostki Gminne.	Budżet gminy
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	<ul style="list-style-type: none"> • Udostępnienie informacji o zabytkach gminy w Internecie • Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego opartego o stronę internetową. 	Gmina Mochowo, Jednostki Gminne.	Budżet gminy, Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie	<ul style="list-style-type: none"> • Organizowanie imprez plenerowych promujących zabytki położone na terenie gminy 	Gmina Mochowo, Jednostki Gminne.	Budżet gminy, Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Marszałkowskiego

kulturowym	<ul style="list-style-type: none">• Rozwijanie działalności wystawienniczej powiązanej z zabytkami Gminy Mochowo i ich historią• Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych• Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym opracowań historycznych, folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy• Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizację zajęć na temat zabytków, ich roli oraz wartości z punktu widzenia historii i współczesności celem kształtowania regionalnej tożsamości kulturowej, np.:<ul style="list-style-type: none">○ Czym są zabytki?○ Skąd się biorą i jaką rolę pełniły?○ Jakie zabytki posiadamy?○ Jak dbać o zabytki?○ Jaką rolę pełnią obecnie?	go Województwa Mazowieckiego, Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konservatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
------------	--	--

8 INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MOCHOWO

Zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami gminy Mochowo będą wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- instrumentów finansowych obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych, udzielanie dotacji na finansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- instrumentów koordynacji obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa mazowieckiego;
- instrumentów społecznych obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi;
- instrumentów kontrolnych obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9 ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Mochowo, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Gminy, w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Wójt będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań Programu i przedstawiał je Radzie Gminy.

Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Program powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

10 ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w rozdziale 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane m.in. z następujących źródeł:

- Z budżetu gminy Mochowo - finansowanie dotyczy obiektów będących własnością gminy, lub pozostających w trwałym zarządzie jej jednostek lub zakładów budżetowych, jak również w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.
- Z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.
- Z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.
- Z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art.77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy.
- Z dotacji unijnych w ramach:
 - Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2007- 2013;
 - Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko;
 - Norweskiego Mechanizmu Finansowego i Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.